

Marta Nomen
Txus Morata

Una altra presó és possible

Resum

L'article presenta els objectius i les accions que porta a terme el Grup 33. És una plataforma ciutadana creada l'any 2008 per un grup de persones que, després de conèixer el model penitenciari català, van decidir unir-se per treballar plegats per a la millora del model de gestió penitenciària a Catalunya. El Grup 33, conjuntament amb altres entitats i agents socials catalans, treballa per assolir un model penitenciari que possibiliti una major reinserció social de les persones internes, amb els conseqüents beneficis socials que aporta un increment en l'índex de reinserció per a la mateixa societat. S'inspiren en models ja existents que es porten a terme tant a Espanya com a Europa. Es presenten en l'article els principis bàsics del nou model penitenciari que es proposa des d'aquesta entitat, així com els beneficis individuals i socials que aporta la seva aplicació.

Paraules clau:

Moviments socials, Centre penitenciari, Reinserció social

Otra prisión es posible

El artículo presenta los objetivos y las acciones que lleva a cabo el Grupo 33. Es una plataforma ciudadana creada en el 2008 por un grupo de personas que, tras conocer el modelo penitenciario catalán, decidieron unirse para trabajar juntos para la mejora del modelo de gestión penitenciaria en Cataluña. El Grupo 33, junto con otras entidades y agentes sociales catalanes, trabaja para lograr un modelo penitenciario que posibilite una mayor reinserción social de las personas internas, con los consiguientes beneficios sociales que aporta un crecimiento en el índice de reinserción para la propia sociedad. Se inspiran en modelos ya existentes que se llevan a cabo tanto en España como en Europa. Se presentan en el artículo los principios básicos del nuevo modelo penitenciario que se propone desde esta entidad, así como los beneficios individuales y sociales que aporta su aplicación.

Palabras clave: Movimientos sociales, Centro penitenciario, Reinserción social

Another Prison is Possible

The article presents the objectives and the actions carried out by Grup 33, a public platform created in 2008 by a group of people who, having experienced the Catalan prison model at first hand, decided to work together to improve the way prisons are run in Catalonia. Grup 33, together with other Catalan institutions and social partners, is working towards a correctional model capable of improving the possibility of social rehabilitation of former offenders, with the consequent social benefits of an increase in the rate of rehabilitation to society as a whole. The inspiration here is existing initiatives being conducted both in Spain and elsewhere in Europe. The article sets out the basic principles of the new prison model proposed by this public platform and the individual and social benefits that would result from its implementation.

Keywords: Social movements, Prison, Social rehabilitation

Com citar aquest article:

Nomen, Marta; Morata Txus (2014).

"Una altra presó és possible".

Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 57, p. 95-103

▲ El Grup 33 i la seva missió

Creure que les coses poden canviar i actuar perquè així sigui ha estat sempre el missatge que hem volgut donar des del Grup 33¹. Som una plataforma social ciutadana, que neix del voluntariat a les presons catalanes i que creu en la rehabilitació de les persones internes. A partir de l'experiència de voluntariat en centres penitenciaris catalans, un grup de persones anònimes ens vam interessar en conèixer iniciatives exitoses que es duïen a terme en altres presons de l'Estat espanyol: Unitats Terapèutiques Educatives (UTE), Departaments d'Atenció Especialitzada i Mòduls de respecte.

El Grup 33 és una plataforma social de referència, promotora de la millora del model de gestió penitenciari a Catalunya. Pretén potenciar un ambient de col·laboració entre els principals agents socials i polítics, amb la finalitat de millorar la incorporació social de les persones que han estat privades de llibertat. Aquest motor de canvi social i de presa de consciència per part de tota la població es basa en dos grans principis:

- a) *L'anàlisi de la realitat actual de les presons.* Ens comprometem a treballar per la transformació de les presons catalanes i a compartir aquests canvis amb la resta de presons de l'Estat espanyol i amb tots els països que hi estiguin interessats.
- b) *La recerca d'un paper actiu de la societat en la seva transformació.* Volem impulsar un canvi en la demanda social. Cal que la societat doni un gir en la seva concepció del sistema penal. Busquem un model penal just, que respongui a les finalitats constitucionals de la pena. El càstig i la retribució sense accions de prevenció especial positiva no és l'eina. Proposem un model penal rehabilitador, font d'eines i mecanismes que faciliten els processos de reinserció social efectius.

Les presons no han de ser eternament espais hermètics i estàtics sinó espais on les persones puguin reconciliar-se amb el seu passat

La nostra missió no és una altra que actuar per generar canvis: buscar experiències innovadores i exitoses, reflexionar sobre la possibilitat de la seva implantació, difondre els resultats obtinguts, en definitiva, apostar per una altra manera d'entendre i considerar la presó. Les presons no han de ser eternament espais hermètics i estàtics, ni el paradigma del suplici, sinó espais on les persones puguin reconciliar-se amb el seu passat, on puguin aprendre a fer que les ferides no facin mal, on aprenguin altres maneres de fer i de ser i siguin el primer pas d'una nova vida. Un entorn que acompanyi en el procés de reflexió sobre la trajectòria de vida i permeti reaccionar per afrontar el futur. Sovint, quan anem a fer xerrades a universitats i entitats socials interessades en l'àmbit penitenciari, la nostra finalitat no és una altra que transmetre que el canvi de model és possible i que aquest només es donarà si treballem plegats per aconseguir-ho. La societat és una part important i vital del procés de reinserció i aquesta responsabilitat no és tan sols de les presons i de qui hi treballa sinó que és, principalment, de la societat.

Des del Grup 33 optem per la solidaritat amb les persones desfavorides privades de llibertat i, conjuntament amb elles i la societat civil, volem promoure la participació com a motor del canvi social i la promoció de la justícia social. La implicació dels agents socials, però també dels propis interns com a agents actius de canvi en el procés reinseridor és una de les claus de l'èxit. La presó ha de ser un espai d'aprenentatge i de participació per a la vida en societat i aquesta no és possible si l'intern tan sols té un rol passiu en el temps de la seva condemna.

Des dels nostres inicis, a l'any 2008, hem estat al costat de diverses institucions i de l'administració penitenciària, fet que ha afavorit la implantació d'un nou model d'intervenció a dos mòduls del centre penitenciari de Lledoners l'any 2009. És un model que manifesta la manera de pensar del Grup 33. Entenem, però, que no n'hi ha prou amb això i volem anar més enllà. Volem aconseguir que la implementació de mòduls de responsabilitat sigui una realitat en totes les presons de Catalunya. Per aquest motiu, és primordial poder treballar conjuntament amb tots els actors implicats i contagiar l'entusiasme de totes les persones que formem el Grup 33. Creiem que les presons poden ser diferents, més educatives i més humanes.

Però, com podem fer aquest canvi dins el model penitenciari?

- Cal impulsar un gir de la demanda social en relació amb la fi de la pena. Per a superar aquesta sensació d'inseguretat cal reduir les taxes de reincidència que el nostre sistema presenta.
- Cal donar suport a un nou model d'intervenció a les presons que està naixent a Catalunya i que ha de ser el model del sistema penal. La responsabilitat dels interns i la participació social i dels agents implicats són dos dels eixos més importants.
- Cal incidir en els canvis en política penal i animar al poder executiu i legislatiu perquè canviïn el model d'execució penal a les presons.

Característiques i principis bàsics d'un nou model penal

Des del Grup 33, després d'un procés de reflexió entorn els pilars bàsics que ha de sustentar aquest nou model penal, es van poder definir set principis que inspiren el nostre treball i que han de permetre la millora del model penitenciari català. Un model que creiem que ha d'apostar per la reinserció de les persones privades de llibertat.

1. *Absència de droga i violència:* Rebuig als factors que generen la comissió de les conductes antisocials i delictives. Els interns participen activament per protegir el mòdul de la presència de drogues i d'actituds violentes, fent possible un canvi d'ambient que afavoreixi el canvi personal.
2. *Funcionaris com a referents:* Els vincles segurs milloren el procés de canvi. Els professionals acompanyen l'intern en tot el seu procés de reinserció. Així doncs, es propicia una relació de respecte, confiança mútua, cooperació i solidaritat.
3. *Procés personal:* Importància de la presa de consciència de les dificultats i necessitats personals per part dels interns. Aquest procés s'inicia a partir del reconeixement del recorregut vital i d'assumir la història personal, com a punts de partida bàsics per a la construcció d'un nou futur.
4. *Participació en la gestió:* Com a punt central del canvi de model. Fomentar la participació dels interns en tota l'organització de la vida al centre penitenciari, proposant iniciatives a l'equip multidisciplinari, perquè es prenguin decisions consensuades amb els interns.
5. *Voluntarietat per accedir al procés i oportunitat per a tothom:* Qualsevol intern que ho desitgi de veritat pot entrar en el procés sense cap mena d'exclusió. A més, si és possible, és millor fer-ho des del primer dia d'entrada a la presó.
6. *Implicació familiar i comunitària:* Recuperar l'entorn familiar i la relació amb la societat són aspectes vitals per al procés de reinserció de la persona interna. L'entorn social és element bàsic en la prevenció de recaigudes.
7. *Finalitat terapèutica i educativa:* Totes les activitats i experiències que es desenvolupen han de tenir un caràcter terapèutic i educatiu, tant les que es fan en el marc de l'escola, com dels tallers i la formació ocupacional.

Aquest model de presó no és teoria sinó que volem que sigui una realitat. Per això el Grup 33, com a representació de la societat civil amb una mirada més humanista cap als seus membres i sent conscient que el model d'execució penal de Catalunya no acaba de donar resposta als ideals de reeducació i reinserció, volem fer-nos sentir. Creiem que és la societat qui ha d'evidenciar aquestes mancances i demanar un model penal més just. Cal treballar perquè les presons siguin espais que possibilitin la incorporació social de les persones en situació de risc o exclusió social i no presons de la misèria, tal com descriu magistralment Wacquant (2003).

Comunitat, reinserció i xarxes de suport social

Existeixen dades que sustenten que el model penitenciari que millor està funcionant és aquell que garanteix una reducció de la reincidència substancial, el que replica les condicions de la comunitat i el que aposta per una xarxa personal de suport forta i activa. Un model penitenciari que retorna la dignitat a les persones, oferint un espai on assumir compromisos i responsabilitats. L'aplicació d'aquest model ha demostrat que és possible equilibrar seguretat ciutadana i reinserció, ja que redueix la reincidència al 16% (Rodríguez, Bringas, Pérez, Eguizabal, 2014) front al 40,3%, actual índex de reincidència a Catalunya. També existeixen estudis europeus (Mcguire, 2012) que mostren que les persones que s'acullen a programes de rehabilitació durant el compliment de la seva pena reincideixen menys.

Des del Grup 33 entenem que “la rehabilitació és el procés que porta una persona que ha tingut una determinada carrera delictiva a percebre la delinqüència com una conducta no compatible amb la seva identitat actual” (Capdevila i Ferrer, 2009). La reincidència és considerada com la nova entrada a presó després de la comissió d'un delictes un cop acabat el compliment d'una mesura penal de presó o medi obert. El marc constitucional marca clarament que la finalitat de la pena és la reeducació i la reinserció dels penats. Però sobta comprovar que les mesures del Codi Penal es calculen en temps de privació de llibertat sense que hi tingui cabuda l'aplicació exclusiva de programes de rehabilitació. El Reglament Penitenciari, per la seva part, si bé especifica la importància del tractament, es considera voluntari. Entenem, com hem dit anteriorment, que la voluntat de canvi ha d'estar narrada pel propi intern i no es pot obligar a ningú a participar en programes educatius, ja que així la possibilitat de fracàs és molt més elevada. És en aquest punt on models que afavoreixen el canvi, reduint el comportament subcultural dins la presó i afavorint la implicació dels professionals, especialment els professionals d'interior, en el procés i canvi terapèutic, i afavorint la participació social, en lloc dels models d'execució penal que tenim actualment en les nostres presons, permetran generar processos desistors i de canvi i la participació del propi intern en els programes de tractament penitenciari.

Són diversos els motius pels quals des del Grup 33 creiem en la rehabilitació i el tractament penitenciari. En primer lloc, per l'efectivitat, atès que serveix per reduir la probabilitat de reincidència. En segon lloc, per la justícia, ja que ofereix noves oportunitats en clau rehabilitadora a persones internes, que molt probablement han presentat molts dèficits en la seva trajectòria vital i que han portat a terme conductes desadaptades i antisocials abocant-los a la comissió de delictes. I en última instància, per humanitat, ja que està orientada a la reducció dels efectes col·laterals dels càstigs i l'anomenada victimització terciària (en la mateixa persona, en les famílies i en la societat en general) (Travis, 2005).

Per una intervenció de qualitat, presentem alguns dels eixos bàsics que poden contribuir a la millora de la qualitat de vida dels interns i que també són beneficiosos per a la societat:

a) *La voluntarietat de l'intern/a com a element imprescindible en el procés de canvi personal i rehabilitació*

Aquest aspecte fa referència a la presa de consciència, per part de l'intern, de la seva història de vida, a partir del reconeixement del recorregut vital com a punt inicial del procés de canvi personal. Creiem que la intervenció ambiental és necessària, però no és suficient per propiciar la introspecció personal i donar pas al creixement personal progressiu. És totalment prioritari que la persona reflexioni i prengui consciència de les conseqüències de les seves decisions i com aquestes afectaran el seu dia a dia.

La voluntarietat en l'inici d'aquest procés i de les accions educatives i terapèutiques que cal portar a terme són imprescindibles per a l'èxit del procés. Alguns elements que seran de vital importància són la motivació, la implicació personal i la participació activa i responsable en la construcció del seu propi itinerari de vida. Un itinerari basat sobre una nova escala de valors i un nou model de relació.

Els interns se senten coresponsables del seu procés de recuperació

Des d'aquest principi d'actuació es dona un canvi de rol dels interns i internes. Aquests passen de ser subjectes passius i receptors de serveis i normatives a un rol actiu i responsable durant el seu procés de tractament. Els interns se senten coresponsables del seu procés de recuperació; aquest sentiment d'utilitat els empodera i això fa augmentar l'autoestima, l'autovaloració i la valoració de l'altre.

És imprescindible la voluntarietat del subjecte per participar d'aquest tipus de tractament, per tal de facilitar que les presons es mantinguin com a espais lliures de drogues i de violència.

b) *Prioritzar el treball de les addiccions als centres penitenciaris*

Un 80% de les persones privades de llibertat presenten problemàtiques de consum de substàncies additives. Eliminar els factors de risc que afavoreixen el consum d'aquestes substàncies i alhora afavorir i potenciar els factors protectors que evitin processos de recaiguda garanteix una disminució dels delictes.

c) *Importància de la feina de dins per continuar-la fora*

El treball en xarxa és una eina fonamental per a desenvolupar accions educatives i terapèutiques integrals i per a donar continuïtat al treball iniciat dins el centre penitenciari, una vegada la persona interna finalitza el compliment de la condemna. Iniciar un procés de treball conjuntament amb entitats i agents socials del territori permet vincular les persones internes, els professionals i els voluntaris de la xarxa per donar continuïtat als processos esmentats.

El treball en xarxa i la coresponsabilitat dins i fora de la presó s'entenen des d'una perspectiva sistèmica, amb un paper clau i essencial de les entitats i de les famílies durant el procés de canvi del subjecte. Les entitats socials són considerades part del procés terapèutic i educatiu a la presó, en les sortides terapèutiques i en la sortida definitiva de la presó (com a continuació del tractament). Treballar en xarxa i de forma coresponsable incrementa el capital social, augmenta la sensibilització social, trenca amb els estereotips i afavoreix la capacitat de reinserció a la societat.

d) *Tenir present que hi ha casos d'èxit*

Cal tenir present els processos d'èxit de persones que han portat a terme el compliment de la condemna en mòdul de participació o similar i que s'han incorporat i rehabilitat de forma exitosa a la vida normalitzada fora del centre penitenciari.

Entenem que la rehabilitació passa necessàriament per un treball educatiu terapèutic basat en models comunitaris i crítics (en contraposició a models basats en el control i en paradigmes únicament tecnològics). Es dona el canvi de la subcultura carcerària i les presons passen de ser un espai de justificació del delicte i de consolidació de rols penitenciaris a un espai de participació i implicació comunitària.

e) *Podem millorar la taxa de reincidència*

Amb els recursos disponibles cal treballar per assolir els millors nivells d'èxit i disminuir els costos socials i econòmics que generen les presons. Si el model penitenciari assoleix elevats nivells de rehabilitació es garantirà una societat més cohesionada i més segura, amb un cost econòmic i social substancialment inferior.

La reducció en la
reincidència
implica
directament la
reducció de la
població interna

Un canvi de model penal com el que presentem el Grup 33 no aporta tan sols beneficis socials sinó que també afavoreix un model penitenciari amb balanços econòmics favorables. Davant una societat en què les intervencions educatives es calculen en proporció al benefici social i econòmic, és important tenir present aquest aspecte. La reducció en la reincidència implica directament la reducció de la població interna. Com menys persones hi ha als centres penitenciaris menor és la inversió de l'administració en aquestes institucions. Si reduïm un 12% la reincidència actual, podríem estar parlant d'un estalvi de 6'5 milions d'euros anuals. Perquè aquest aspecte es faci realitat cal orientar l'execució penal a la reeducació i la reinserció social.

Cal també que vetllem pel canvi de polítiques basades en el control, la retribució i la reconducció de la por social a polítiques que realment treballin per la reducció del delictes i la reinserció social. Sabem que és possible equilibrar seguretat i rehabilitació, només cal que ens posem a treballar per canviar la cultura penitenciària de tots els agents que hi participen (professionals i socials) i apostar per alternatives ja existents que demostrin la seva eficàcia, basada en models de participació i convivència.

L'èxit del sistema el mesurarem a partir de la disminució de la taxa d'encarcerament com a conseqüència d'un treball efectiu en les presons (actualment Espanya és el país europeu amb més interns per cada cent mil habitants) i de la disminució de la reincidència, com a dada que ens permetrà dir que el treball educatiu i terapèutic que es porta a terme en aquestes institucions és l'adequat. Només així es podrà recuperar la confiança en l'eficàcia de les institucions penals públiques.

Marta Nomen Brotons
Educatora social
Directora de l'Associació Plataforma Ciutadana Grup 33
Cofundadora d'UpSocial
Cofundadora de Social Innovation for Communities, UpSocial
marta@grup33.org

Txus Morata
Doctora en Pedagogia
Professora de la Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere Tarrés
(URL)
Investigadora principal de l'equip de recerca GIAS
tmorata@peretarres.org

Bibliografia

Capdevila, M.; Ferrer, M. (2009). *Tasa de reincidencia penitenciaria 2008*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya.

Dobash, R. (2005). "Efectividad de los programas penales de tratamiento de maltratadores". En: Cid, J.; Larrauri, E. (coords.). *La delincuencia violenta. ¿Prevenir, castigar o rehabilitar?* Tirant lo Blanch. Valencia.

Maruna, S. (2001). *Making good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington: American Psychological Association.

McGuire, J. "El renacimiento de la rehabilitación en medio abierto". En: Cid, J.; Larrauri, E. (coords.). *La delincuencia violenta. ¿Prevenir, castigar o rehabilitar?* Tirant lo Blanch. Valencia.

Morata, T.; Alonso, H.; Enjuanes, J.; Palasí, E.; Santpere, E.; Sánchez, J. (2013) *Informe investigación: La Pedagogía Social Comunitaria en centros penitenciarios y en programas de reinserción social*. Facultad de Educación social y Trabajo Social Pere Tarrés-URL [No publicat].

Redondo, S. (2012). *El tratamiento psicológico de los delincuentes*. Ed. Pirámide. Madrid.

Redondo, S.; Sánchez-Meca, J.; Garrido, V. (2001). "Treatment of offenders and recidivism: assessment of the effectiveness of programmes applied in Europe". *Psychology in Spain*, vol. 5, núm. 1, pàg. 47-62.

Rodríguez, F. J.; Bringas, C.; Pérez, B.; Eguizabal, J. (2014). *Evaluación de la UTE, un modelo alternativo. Otra prisión es posible*. Universidad de Oviedo.

Travis, J. (2005). *But they all come back. Facing the challenges of prisoner reentry*. Whashington: The Urban Institute.

Wacquant, L. (2003). *Les presons de la misèria*. Edicions 1984. Barcelona.

